

Доц. д-р **Даниела Ангелова – Ганчева**

СУ „Св. Кл. Охридски“ – ДИУУ
1619 София, бул. „Цар Борис III“ 224
d_gancheva@mail.orbitel.bg

Д. Ангелова-Ганчева е доцент по дидактика на географията. Съавтор на програми (5.-8. кл.) и учебници по география за 5.-10. клас. Има сертификати от тренингови програми за интегриране на ИКТ в обучението на Microsoft и IITE UNESCO. Участник е в проекти за адаптиране на пакет от материали за проектно-базирано обучение с ИКТ за целите на българското образование (Microsoft и ISTE) и за иновативна дидактика за уеб-базирано учене (IDWBL) по програма „МИНЕРВА“ с обучение на учители по география за конструиране и използване на уеб-базирани задания.

ГЕОГРАФСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ В СРЕДНОТО УЧИЛИЩЕ В КОНТЕКСТА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРЕДУЧИЛИЩНОТО ВЪЗПИТАНИЕ И ПОДГОТОВКА (2006-2015 г.)

От позицията на обучаваща учители в областта на дидактиката на географията, приемам като особено важна и наложителна предизвиканата в списание „География 21“ дискусия по проблемите, които възникват при осъществяване на Националната програма за развитие на училищното образование. По-конкретно интерес представляват произтичащите от приемането на новия закон в областта на училищното образование промени в нормативните документи за географското образование в средното училище (държавните образователни изисквания – ДОИ, за учебно съдържание, учебни програми) и създаването на все още липсващите ДОИ за оценяване на резултатите от обучението по география и икономика.

В статията са представени факти и мнение по четири въпроса, свързани с тази ситуация:

1. *Кои са нормативните документи, които уреждат географското образование в средното училище в настоящия момент?* През коя година са приети, какви са основните постановки в тях и задачите на учителя при използването им досега; ще се променят ли професионалните задачи на учителя и как?

2. *Каква е ефективността на въведените документи – доколко се изпълняват те, какви проблеми предизвикват?*

3. *Кои са конкретните дейности за постигане на промените, отбелязани в Националната програма ...?*

4. *Кои особености на ДОИ и учебните програми по география може да се имат предвид като възможности за промени в географското образование?*

Кои са нормативните документи, които уреждат географското образование в средното училище в настоящия момент (август 2008 г.)?

Както се вижда в таблица 1 (графа 1 и 2), основните промени в образователната система през периода 1999–2003 г. произтичат от новата законова база за средното образование.

Настоящата 2008–2009 г. е поредната година от въвеждането в училищната практика на новите за средното образование в България нормативни документи. Това е деветата учебна година от въвеждането на **ДОИ за учебно съдържание**. Едновременно с тях се въведе новият формат на **учебни програми** – промяната започна от гимназиален етап в 9. и в 10. клас. Година по-късно се въведоха програмите за 11. и за 12. клас – по тях се провежда обучението вече осем години. Шест години след въвеждането на ДОИ започна последователното въвеждане на програмите за прогимназиален етап, изработени въз основа на ДОИ – в 5. клас от 2006–2007 г., в 6. клас от 2007–2008 г., през учебната 2008–2009 г. предстои въвеждането на програмата за 7. клас. Тези програми, както и ДОИ, съответстват на структурата на средното образование по досега действащите закони, по които прогимназиалният етап включва 5–8. клас, а гимназиалният – 9.–12.

С приемането на **Националната програма за развитие на средното образование** се очакват съдържателни промени във всички нормативни документи (графа 2, табл. 1) в съответствие с новата структура (графа 4).

Таблица 1

Нормативни документи за географското образование в средното училище

№	Документ	Година	Основа на съставянето	Задължително за учебно
1	Национална програма за развитие на училищното образование и професионална квалификация на преподавателите	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	1. Присъстват и преминават в средното образование
2	Закон за Национална програма за развитие на училищното образование и професионална квалификация на преподавателите	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	2. Присъстват и преминават в средното образование
3	Закон за образование и наука	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	3. Присъстват и преминават в средното образование
4	Закон за образование и наука	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	4. Присъстват и преминават в средното образование
5	Закон за образование и наука	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	5. Присъстват и преминават в средното образование
6	Закон за образование и наука	2004 - 2010 г.	2004 г. - 2010 г.	6. Присъстват и преминават в средното образование

* Програмата за ЗНП в географията на средното образование е съставена от МОН и събраничеството с одобрение от МОН и събраничеството с одобрение от МОН, 2004 г.

Ще се променят ли професионалните задачи на учителя и как?

Ако форматът на документите (ДОИ, учебни програми) се запази, промените не би трябвало да предизвикат затруднения у учителите по география, тъй като голяма част от тях през последните девет години са усвоили съответни методики за анализирание на новите нормативни документи и за прилагане на изискванията им в учебната дейност (виж таблица 1 – графа 5).

Затруднения може да предизвикат: проектирането на голям обем учебно съдържание в ДОИ и в учебните програми при липса на адекватни образователни технологии и на технологично време за постигане на резултатите; неточни, двусмислени формулировки на поведенческите термини в стандартите и очакваните резултати, каквито има и в настоящите документи.

Каква е ефективността на въведените документи – доколко се изпълняват те, какви проблеми предизвикват?

Нормативна и процесуална среда за дискусия по поставения въпрос създават приетите през периода от 1999 г. досега две стратегии (*Стратегия за развитие на средното образование* и *Национална стратегия за въвеждане на информационните и комуникационни технологии в образованието* "Заедно в цифровото бъдеще") и Националната програма Автори на стратегиите и на програмата са специалисти от МОН, но в хода на работата върху тях са взети предвид мненията на синдикатите и на Съвета по учебния план, който консултира министъра.

Какви са акцентите в тях? Идеите се основават на двегодишното наблюдение и анализ на действащата образователна система, съобразени са с традициите и с новите социално-икономически условия, както и с тенденциите за развитие и усъвършенстване на образованието в европейските страни и в света в периода на членството на страната ни в ЕС. Формулирани са проблемите на средното образование. Един от тях е: "Прилагането на ДОИ за съдържание по някои учебни предмети показва невъзможност те да бъдат покрити с малкото учебни часове, отделени за тях в учебния план."

Ефективността на въведените нормативни документи и аргументи за необходимостта от адекватното им оптимизиране се установяват чрез две дейности: анализ на резултатите от обучението по програмите за 5., 6. клас и за 9., 10., 11. и 12. клас; анализ на резултатите от зрелостния изпит.

Относно първата дейност може да се имат предвид резултатите от външното оценяване през април-май 2008 г. в 4. и в 5. клас. Официално в сайта на МОН са посочени резултатите по география по об-

ласти и *общите насоки за използване на тези резултати*, а именно:

- Събрана е информация относно постижимостта и измеримостта на стандартите за учебното съдържание по всеки от проверените учебни предмети – решените задачи са 60–70 % в различни области;
- Отчетените резултати и заключения, например: "по-лесно работят със задачи, които са онагледени с графики, схеми и картинки; по-трудно се справят със задачи за нови знания", може да се приемат, от една страна, като провокация към учителите за използването на подходящи похвати и стратегии за обучение, чрез които се повишава ефективността му, като възможности за усъвършенстване на образователния процес, а от друга страна – като ориентир при формулиране на стандартите и в очакваните резултати да се включват не само понятия, закономерности и дейности за усвояването им, а и материалната опора, с която се извършва дейността и се усвоява знанието – картографски, графични изображения и др., може би вкл. и на електронен носител с информационни технологии.

• Тенденцията за спад на резултатите в 5. клас по съпоставимите предмети в 4. клас се обяснява с няколко причини: преминаване в друг образователен етап; преподават различни учители; обособяват се учебни предмети и се полагат основите на системни познания в съответната област; увеличава се броят на учебните предмети за сметка на броя часове.

Последната причина е съществена за резултатите от обучението по география – разпределението на учебното време – 1 час седмично през единия срок и 2 часа седмично през другия срок, е очевидно неоптимален вариант и е необходимо да се промени в новия учебн план !

Относно втората дейност (*анализ на резултатите от зрелостния изпит*) е известно, че: официално изпитът е проведен през юни 2008 г.; от избираемите предмети за втория матуритетен изпит най-голям брой ученици са предпочели да се явят на изпит по география и икономика; все още липсва качествен анализ на резултатите на национално равнище – постижения и пропуски, проблеми при изпълнение на трите компонента от изпитния материал. Въз основа на този анализ се очакват изводи за успешността на прилагането на новата учебна документация и предложения за промени в нормативните документи – ДОИ и програми, вкл. и в програмата за зрелостен изпит.

Липсата в сайта на МОН на анализ на резултатите от теста по география за 5. клас и на резултатите от зрелостния изпит изключва съдържателен анализ и целесъобразни управленски решения относно подобряване качеството на образованието.

Кои са конкретните дейности за постигане на промените, отбелязани в Националната програма ...?

Три от посочените конкретни дейности за извършване на необходимите образователни промени през следващите пет години са:

1. Обсъждане, анализ и ревизиране на съществуващите ДОИ за учебно съдържание.
2. Разработване и въвеждане на нов тип учебен план, съответстващ на усъвършенствана структура на образователната система и осигуряващ:
 - възможност за диференциране на учениците;
 - осигуряване на условия за постигане на общообразователния минимум до 10-ти клас от всички ученици и отчитане на резултатите от постигнатото чрез национални проверки или изпити.
3. Синхронизиране на учебните програми с променените ДОИ в съответствие с новата структура на средното образование (вж. табл. 1 – графа 4).

Кои особености на ДОИ и учебните програми по география може да се имат предвид като възможности за промени в географското образование?

При анализа на нормативните документи, в които е проектирано географското образование, е приложена методика, която включва специфични параметри за анализ.

За ДОИ те съответстват на двата съществени признака на този нормативен документ (табл. 2* – вж. първи и втори ред):

1. Организация, представена чрез степента и етапа на образование и равнищата (I – съответства на задължителната подготовка, и II – съответства на задължителноизбираемата или на профилираната подготовка).
2. Състав, който се представя чрез ядра и стандарти.

За учебните програми параметрите за анализ съответстват на шестте части на документа (табл. 3 – вж. първия ред).

В ДОИ учебното съдържание по география и икономика в средното училище (2000 г.) е проектирано в *двете степени* (основна и средна и в два етапа на образование – прогимназиален и гимназиален) и на *двете равнища* (първо – задължителната подготовка се проектира и в двата етапа, и второ – проектира се само в гимназиален етап). С последната особеност на ДОИ се уточнява фактът, че: "диференцирането на учениците от прогимназиалния етап, които имат

интерес към предмета география и икономика, може да се осъществи само в свободноизбираемата подготовка".

Ядрата от ДОИ са макрорамката на учебното съдържание в средното училище. Те показват какво съдържание ще се изучава и на какво равнище: локално, национално, регионално, глобално.

При анализа на ядрата и на стандартите към тях в двете степени (табл. 2) става ясно:

Какво се изучава във всеки етап?

В прогимназиалния етап са проектирани две ядра със стандарти, които предполагат системен подход на изучаване на география (ядро 1. Земята като планета и природният ѝ облик, и ядро 2. Население, икономика и политическа карта на света), две ядра с регионален подход – за света (ядро 3. Географска картина на света, и за България – ядро 4. География на България) и едно ядро, което предполага методологичен подход (ядро 5. Източници на информация и работа с тях). В гимназиалния етап подходът е същият, различното е в броя на ядрата (с едно повече) и във формулировката им. По-голям е относителният дял на ядрата със стандарти, които предполагат системен подход на изучаване на география – те са половината – три ядра (ядро 1. Природна структура и ресурси на Земята; ядро 2. География на населението и селищата; ядро 3. Политическа и стопанска организация на обществото), две ядра с регионален подход – за света (ядро 4. Географски региони в света и страни в тях) и за България (ядро 5. География на България) и едно ядро, което предполага методологичен подход (ядро 5. Източници на информация и работа с тях).

Какво се изучава във всеки клас

В 5. клас се изучава обща география – трябва да се постигнат седем стандарта от четири ядра при изучаване на 14 теми. В този общ курс рационални са изискванията огромното количество общи понятия и глобални закономерности да се усвояват чрез дейност и като се подкрепят с примери от родната страна – България, и от родния край. В 6., 7. и 8. клас са проектирани регионални курсове "География на континентите и океаните". Приложен е единен подход за изучаване на континент и океан, при което успешно изучаване на един континент предполага постигане на три стандарта, а на един океан – един стандарт. В тази ситуация позитивен резултат може да бъде усвоеният начин за изучаване на континент и на неговите природни и социални особености, особеностите на политическата и на стопанската му карта, което още в края на 6. клас – при изучаване на третия континент – Северна Америка, се очаква да се прави самостоятелно от ученика. В 7. и в 8. клас изучаването на познания географски обект може да става при използване на интерактивни техники – визуализиране, роливи игри, изпълнение на проекти.

* Таблица 2 е публикувана в електронния вариант на статията в сайта на списанието.

Като негативна последица може да се допусне монотонен стил на работа, стремеж към усвояване на фактологичен материал, провокиран от препоръчаните еднообразни дейности – характеризира, разкрива особености, представя географския облик.

При промяна на структурата на средното образование именно програмата за 8. клас провокира редица въпроси:

1) Ако в 7. клас завършва прогимназиалният етап на географското образование, логично ли е това да стане с изучаване на континента Антарктида, а за първия гимназиален клас да остане регионалният курс "География на Европа, Балкански полуостров и България"?

2) Ако в прогимназиалния етап се запази доминирането на регионалните курсове, ще остане ли същото логическо подреждане?

3) С интегрирането на проблемен подход и на ИКТ (текстови, графични, уеб-базирани, презентационни), с които учениците са обучени да работят в задължителната подготовка по ИТ от 5. клас, би могло да се преодолеят някои от посочените по-горе проблеми.

В гимназиалния етап са проектирани теоретични курсове: в 9. клас – обща и регионална география на света, а в 10. клас – география на България. От въвеждането на програмата за 9. клас – I равнище, се констатира невъзможността да се постигнат 25 стандарта от 5 ядра, организирани в 27 теми при хорариум 54 часа. Крайно време е да се отстрани този абсурд, като при проектирането на общата и регионалната география на света се приложат и методологичният и проблемният подходи.

Както се вижда, при формулиране на ДОО е приложен повече регионалният подход, а по-малко системният методологичен, като напълно липсва проблемният (табл. 2). Тази особеност се мултиплицира при създаване на учебните програми и впоследствие при изработване на учебниците.

Резултатите от анализа провокират няколко въпроса, които са поставяни многократно през последните десетилетия, но все още нямат отговор и в тези документи:

1. Какъв е подходът при формулиране на ядрата?
2. Кои са основните концепти в макроструктурата на съдържанието? Съответства ли избраният подход на променената икономическа, социална, културна и образователна ситуация в информационно общество за осъществяване функциите (мисията) на географското образование?
3. Какви принципи са спазени при проектиране на ядрата в основната и средната степен?
4. Има ли приемственост между организацията и съдържанието на обучението в двете степени?
5. Защо липсва ядро на локално равнище – за родния край, за родното селище?
6. Как двата акцента в идеята за нов тип учебен план може да се отразят в ДОО и в учебните програми по география:

– относно диференциране на учениците – какво да се изучава в ЗП и какво в ЗИП или в СИП;

– относно постигане на общобразователния минимум до 10-ти клас – ще има ли ЗИП в 9-10 кл. – колко часа, с какво съдържание и дейност; обучението по география на чужд език от кой клас ще започва – от 8. (от първият гимназиален клас) или ще става в ЗИП или ПП 1-12 клас?

Посочените особености на ДОО, както вече е отбелязано, рефлектират и при създаване на учебните програми. С програмите се затвърждава описателно-разказвателния стил на преподаване и учене – факт, който е в противоречие с постановките на международните документи за географско образование. Нещо повече – при изработване на шестте части от програмите в двата етапа – прогимназиален (5-8. клас) и гимназиален (9-12. клас) липсва единен подход (табл. 3 – вж. електронния вариант).

Таблица 3 – само в електронен вариант

Един от примерите е начинът, по който е формулирана целта на обучението (табл. 3, графа 3). В класовете от прогимназиалния етап тя е "формиране на географска култура", а трите подцели са географска грамотност, географска компетентност и модели на поведение в географското пространство. В гимназиалния етап обаче са формулирани по 9 цели за 9. и за 10. клас, които са за усвояване на знания, разкриване на взаимовръзки, създаване на познавателни способности и т.н. Проблемът не е само терминологичен, по-скоро има смислово значение – обучение, при което се постига култура, се основава на дейностния подход, докато усвояването на знания се постига с разказвателно-описателен стил на преподаване и репродуктивен характер на ученето.

Предвид посочените факти и други направени досега анализи, е възможно да се конкретизират някои **изводи и препоръки**.

В основата на ДОО липсва единна концепция за съдържанието на географското образование (Цанкова, 2002, с. 329). Може би липсата точно на тази методологична рамка, определяща значението на географията, обяснява до известна степен защо тя е повече традиционен учебен предмет в средното образование в нашата страна. Вероятно това все още е естественото състояние за географското образование у нас, където количествената страна на знанията е по-добре представена, отколкото знанието за систематизиране („програмиране“), така, както е характерно за „обществото с докомпютърна култура“ (Пейперт, 1989, с. 176). Ограничено е мястото и ролята на природната география (само в едно ядро от всеки етап) (Кръстева, 2002, с. 321).

Редица автори посочват като необходимост:

- в ядрата на ДОО да се включат най-важните теоретични обобщения (закони, закономерности, водещи идеи, теории) (Цанкова, 2002, с. 329);
- в ДОО и в учебните програми центърът на тежестта рязко да се измести от теоретичните познания към практическите умения (Левков, 2002, с. 390) – това предложение съвпада с една от препоръките за промени в Стратегията ... : "Създаване на практическа основа за теоретичното знание";
- усъвършенстване на ДОО относно: обема на съдържанието; съотношението между стандартите на двете равнища; включване на методологически проблеми (Цанкова, 2002, с. 329).

При дискутирането по въпроса за силните и слабите страни на сега действащите ДОО и учебни програми би могло да се използват и някои ориентири, публикувани в нормативни документи, или резултати от изследвания на дидактики в областта на географията.

Как се проектира абсолютната ценност на географското образование в ДОО?

В общата характеристика на културнообразователната област "Обществени науки и гражданско образование" в ДОО за учебно съдържание по география и икономика (2000) спецификата на обучението по география в средното училище в България се определя така: "Подготвя учениците:

- да се ориентират в пространствените измерения на най-важните проблеми на съвременността;
- да изучават: делението на земната повърхност на региони и влиянието на географския фактор за образуването и развитието им;
- да се запознават със значението на природните и социалните ресурси за развитие на икономиката;
- да разглеждат териториалните системи;
- да изучават географската основа на проблемите и конфликтите в глобален, регионален, национален, локален обхват;
- да изучават географски предпоставки на евроинтеграцията и превръщане на България в част от европейско, икономическо, политическо и културно пространство."

Така определената специфика на учебния предмет География и икономика значително се различава от проектираното учебно съдържание както на макроструктурно равнище в ДОО, така и на равнище "клас" (в учебните програми) и на равнище "учебен материал" (в учебниците).

Каква е главната цел на географското образование в средното училище, която ще се постигне със съдържанието, проектирано в ДОО?

Едно разширено разбиране за географската култура (Гайтанджиева, 2000, с. 253) в информационното общество предполага проектиране на трите особености на културата като модел на мислене, усещане и действие, а именно:

- културата се придобива чрез дейност, чрез комуникация, а не се наследява;
- усвоява се в социален контекст – произтича от особеностите на социалната среда;
- винаги е колективно явление, т.е. предполага дейност в група, в екип (Хофстеде, 1991, с. 368).

В този смисъл "Географската култура на 11-18-годишния ученик в началото на ХХІ в. като част от общата култура на информационното общество може да се определи като дигитална географска култура – модел на мислене и действие в реалното геопространство, в информационното геопространство и в киберпространството" (Ангелова-Ганчева, 2007-б, с. 26).

В информационното общество специфичното за географската грамотност като усвоени „базисни умения и знания за пространствената диференциация на природата и за пространствената организация на обществото на трите географски нива – глобално, регионално, локално" (Алаев, 1983, с. 253) в реалното геопространство, в информационното пространство и в киберпространството – света на Интернет, е, че усвояването на знания започва с формирането на умения. В този смисъл дигиталната географска грамотност може да се проявява чрез пет географски концепта (местоположение, място, взаимодействие, движение, райони) (Международна харта на географското образование 1993) и чрез пет групи умения (Guidelines ..., 1985):

1. Задава географски въпроси:
 - 1.1. Разпознава географски спорни въпроси
 - 1.2. Дефинира географски проблеми
 - 1.3. Формулира географски въпроси
 - 1.4. Планира как да отговори на географски въпроси
2. Получава географска информация:
 - 2.1. Локализира и събира географски данни
 - 2.2. Използва карти, за да събере или създаде нова информация
 - 2.3. Наблюдава природни и социални характеристики на места при полева дейност или в киберпространството
3. Организира географска информация:
 - 3.1. Изработва карти като начин за организиране на географска информация
 - 3.2. Използва географска информация от различни източници, за да отговори на географски въпроси
4. Анализира географска информация:
 - 4.1. От карти, аерофотоснимки, сателитни изображения, ГИС
 - 4.2. От различни източници – графики, диаграми, таблици, карти, текст, фотоси, документи, интервю

5. Отговаря на географски въпроси:

- 5.1. Разработва и представя географска информация
- 5.2. Прави прогнози
- 5.3. Прилага географски модели и обобщения

При промяна в приоритетите на образованието – от усвояване на декларативни знания към усвояване на процедурни, личностно значими знания, така формулираните концепти и специфични географски умения може да се приемат като основа за конкретизиране на компетентностите, които ще се развиват при обучението по география в информационното общество при ученето през целия живот. Има се предвид разбирането за „компетентността“ като обединение на умения, знания, способности и отношения и включва готовността (предразположеността) за учене като допълнение на „знанието (Рамка за осемте ключови компетентности, 2004)“. Това

може да бъде една от промените във формулировката на стандартите в ДООИ и на очакваните резултати в учебните програми. Така ще се постигне и проектирането на комплекса учебен материал – базисното понятие и свързаните с неговото приложение закономерности, умения и отношения.

Един пример за прилагане на методологичен подход са стандартите за географското образование в средното училище на САЩ (<http://ncge.net/standards/>). Стандартите са 18 и представляват списък от въпроси и акценти, групирани в шест главни теми, с които (според комитета) се покрива цялото съдържание на учебния предмет география (таблица 4).

Това е един вариант, основан на концептуалната рамка за географско образование от „Международната харта ...“. Формулировките в него имат сходно съдържание с тези от ДООИ за България, но

Таблица 4

Стандарти за географското образование в средното училище на САЩ

ГЛАВНИ ТЕМИ	СТАНДАРТИ – въпроси и акценти
1.Светът в пространствени термини - структуриране на географската информация - подреждане на знанията в „карти на ума“ - пространствен анализ на информация	1. Как да използва карти и други географски изображения, инструменти и технологии за получаване, обработване и представяне на информация от пространствена гледна точка. 2. Как да използва „карти на ума“, за да организира информация за хора, места и околна среда в пространствен контекст. 3. Как да анализира пространствената организация на хора, места и околна среда на земната повърхност.
2.Места и региони - основни единици в географията - видно по различен начин от различни хора	4. Природните и социалните характеристики на местата. 5. Хората разделят земната повърхност на региони, за да интерпретират сложността на земната повърхност. 6. Как културата и опитът влияят върху начина, по който хората възприемат местата и регионите.
3. Природни системи - специфично съдържание - природни процеси - екосистеми	7. Природните процеси, които оформят моделите на земната повърхност. 8. Особеностите (характеристиките) и пространственото разпределение на екосистемите по земната повърхност.
4. Социални системи - специфично съдържание - население - социални (стопански) дейности	9. Характеристиките, разпределението и миграциите на населението по земната повърхност. 10. Характеристиките, разпределението и сложността на културните мозайки по земната повърхност. 11. Моделите и мрежите на икономическа взаимна зависимост по земната повърхност. 12. Процесите, моделите и функциите на заселване на хората. 13. Как силите на коопериране и на конфликти между хората определят разпределението и контрола върху земната повърхност.
5.Околна среда и общество - взаимодействие между природни и социални системи - главна роля на ресурсите	14. Как човешките дейности променят природната среда. 15. Как природните системи влияят върху социалните системи. 16. Промените, които настъпват в разбирането, използването, разпределението и оценяването на ресурсите.
6. Ползите от географията - да разбереш миналото - да интерпретираш настоящето - да планираш бъдещето	17. Как да прилагаме (използваме) географията, за да интерпретираме миналото. 18. Как да прилагаме (използваме) географията, за да интерпретираме настоящето и да планираме бъдещето.

са организирани съобразно различна логика, може би по-близка до постигане на целта "формиране на географска култура".

В заключение и като очакване. В условията на предстоящи промени в нормативните документи за географското образование в средното училище е естествено да се предизвика дискусия относно възможностите за оптимизиране на въведените през последните девет години ДОО и учебни програми.

С такава цел са необходими анализи на качество-то и изводи за ефективността от прилагането на двата най-използвани от учителя по география документи за средното училище. В статията са представени резултати от такъв анализ, основан както на конкретна методика и на постиженията в дидактиката на географията на географията, така и на приоритетите, определени в "Националната програма за развитие ...". Тези факти нямат препоръчителен характер, те по-скоро са предназначени да предизвикат въпроси сред авторите на нормативните документи и на учебниците и сред учителите по география – колегите, които превръщат идеите в реалност; както и да се използват при генериране на адекватни решения.

Литература

- Алаев, Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь. – Москва, "Мысль", 1983.
- Ангелова-Ганчева, Д. Сравнителен анализ на стандарти за знания и умения по география в средното училище на избрани страни. – 100 години география в Софийския университет. Международна научна конференция. С., 1998, с. 628-640.
- Ангелова-Ганчева, Д. Образователни информационно-комуникационни технологии за развитие на географска култура в средното училище. – С., "Д-р Иван Богоров", 2007.
- Гайтанджиева, Р., Д. Ангелова. Някои теоретични проблеми на географското познание в средното училище. – Сборник доклади от научна конференция (10-11 септември 1993 г., Несебър). С., 1993, с. 345-353.
- Гайтанджиева, Р. Книга за учителя. 10. клас. – С., "Д-р Иван Богоров", 2001, с. 20-32.
- Гайтанджиева, Р. Книга за учителя. 9. клас. – С., "Д-р Иван Богоров", 2002, с. 19-27.
- Димов, Н. Програма за ЗИП и профилирана подготовка в 11. клас "Глобални проблеми на съвременността". – МОН, 2001.
- Държавни образователни изисквания за учебно съдържание по география и икономика. – 2000, ДВ, № 48, с. 88 – 90.
- Маноилова, М. За целта и задачите на географското образование в средното училище през XXI в. – В: Сб.: Географията ...вчера, днес, утре. – С., УИ "Св. Кл. Охридски", 2004, с. 326-334.
- Карастоянов, Ст. и др. Структура на географските науки. – Обучението по география, 1994, № 1.
- Кръстева, Т. Природната география в системата на географското познание. – В: Сб. доклади от научна конференция в памет на проф. д-р Д. Яранов, С., 2002, с. 313-324.
- Левков, Кр. Анализ на резултатите от пробния зрелостен изпит по география в Шуменска област. – В: Сб. доклади от научна конференция в памет на проф. д-р Д. Яранов, С., 2002, с. 385-391.
- Международна харта по географското образование. – Обучението по география, 1993 № 2, с. 2-11.
- Национална стратегия за въвеждане на информационните и комуникационни технологии в българските училища – МОН, 2004 <http://www.minedu.government.bg/Info/Strategia.doc>
- Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка (2006 г. – 2015 г.) – МОН.
- http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/documents/programa_obrazovanie.pdf
- Пейперт, С. Переворот в сознании: дети, компьютеры и плодотворные идеи. – Москва, "Педагогика", 1989.
- Рамка за осемте ключови компетентности в информационното общество. – 2004. Достъпна онлайн: <http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/basicframe.pdf>
- Стандарти за географското образование в средното училище на САЩ. – Достъпна онлайн: <http://noge.net/standards/>.
- Стратегия за развитие на средното образование в Република България през 2004 – 2010 г. – МОН. Достъпна онлайн: http://www.minedu.government.bg/normativni_doc/proecto_doc/strategy/srategia_proekt050104.htm.
- Стратегия за развитие на информационното общество в Република България. Достъпна онлайн: www.bild.net/infosoc/offer.htm; <http://evropa.dnevnik.bg/show/?storyid=191183>.
- Хофстеде, Х. Култури и организации. Софтуер на ума. – С. "Класика и стил" ООД, 1991.
- Цанкова, Л. Обобщението в географското познание и обучението по география в средното училище – състояние, проблеми, тенденции. – В: Сб. доклади от научна конференция в памет на проф. д-р Д. Яранов, С., 2002, с. 325-332.
- Guidelines for Geographic Education of the National Council for Geographic Education and the Association of American Geographers. 1985. Washington. D. C.
- The Eighteen National Geography Standards <http://noge.net/publications/tutorial/standards/>

Secondary Geography Education in the Context of the National Program for Development of School and Pre-School Education (2005-2015)

Associate Professor **Daniela Angelova-Gancheva**
St. Kl. Ohridski University

Summary

This article presents facts and opinion on four questions, concerning the forthcoming changes in the normative documents for Geography Education in the Sec-

ondary School in the situation of realizing the ideas of the National Program for School Education and Pre School Upbringing and Preparation (2006 -2015) with the aim to provoke a discussion in respect of the possibilities for optimizing of the introduced during the last nine years Standards and Programs for Geography Education: 1. Which are the normative documents that are in the base of the Geography Education in the Secondary School at the moment? 2. Which is the effectiveness of these documents – how far they are fulfilled, what problems are they arouse? 3. Which are the concrete activities for attaining the changes, marked in the National Program...? 4. Which special features of the Standards and Programs for Geography Education could be taken into account as possibilities for changes in Geography Education?

Таблица 3

Учебни програми 5–10. клас

Учебни програми	I. Общо представяне	II. Цел	III. Очаквани резултати по ДОН	IV. Учебно съдържание. Тем и резултати	V. Контрол и оценяване на резултати	VI. Методически изисквания										
1	2	3	4	5	6	7										
5. клас	1. значимост; 2. макрорамка 3. основания за формулиране на ОР; 4. комплекс учебен материал 5. хорариум 6. части	Географска култура: грамотност, компетентност , модели на поведение	Табл. 2	Брой на темите по класове: 14 21 15 16 Формулировка та: съответства на системния подход в общата част и на единния подход за изучаване на континет и океан	1. функции 2. вид 3. равнище 4. форма 5. начин на представяне 6. инструментариум	1. проучв. прогр. 2. избор учебник 3. взаимодействие учител-ученик: - хуманизиране - социализиране - работа в групи, екипи - технологизиране - структуриране и ситуиране на урока 4. образователни технологии за формиране на понятия, начини за дейност 5. типове уроци										
6. клас																
7. клас																
8. клас																
9. клас	4. комплекс учебни материали 1. значимост 5. хорариум	Формулировка : да се усвоят знания, да се придобият умения, да се изяснят закономерност и, да се създадат способности	Табл. 2	Брой на темите по равнища: <table><tr><td>I</td><td>II</td></tr><tr><td>27</td><td>14</td></tr><tr><td>14</td><td>8</td></tr><tr><td>-</td><td>23</td></tr><tr><td>-</td><td>35</td></tr></table>	I	II	27	14	14	8	-	23	-	35	1.Урочни цели единици за контрол 2. цели 3. състав 4. функции 5. форми; 4. инструментариум 5. оценяване Формирането и оценяването на уменията с практико-приложен характер е приоритет в сравнение с фактологията (9. клас)	Алгоритъм за характеристика на страна Разкриване на особености на природногеографски зони Характеристика на географски регион
I					II											
27					14											
14					8											
-	23															
-	35															
10. клас																
11. клас																
12. клас																